

שלמות באה מהתגברות על ההפך

כל מדה באה אל שלמותה רק כשאדם עומד בנסיון של הפכה. שלמות הקדושה היא דוקא באכילה לשם שמים, כנ"ל. ושלמות האמונה והבטחון נבחנה בעמידה בנסיון הגדול של "בועת אפיך תאכל לחם" באופן הנ"ל. אלה הם הנסיונות הגדולים ביותר, והם המבררים בשלמות עד גמירא את מדרגת הצדיק.

בזה מתיישבת קושיא גדולה המתעוררת כשמתבוננים במדתו, במעשיו ונסיונותיו של יעקב אבינו ע"ה. הלא הוא הוכתר בתורה הקדושה בתואר "איש חם", וכבעל מדת האמת בשלמותה ("תתן אמת ליעקב"). ואם כן, למה הוצרך כמה פעמים בחייו, להשתמש, לכאורה, במדת הערמה? כך מצינו בבכורה ובברכות — "ויעקבני זה פעמים"; ואחר כך בהתעסקו עם לבן בענין המקלות; וגם אמר על עצמו "אם לרמאות הוא בא, גם אני אחיו ברמאות" (רש"י ויצא כ"ט י"ב). אך לפי מה שביארנו לעיל הענין ברור, כי יעקב אבינו בא לידי שלמות מדת האמת רק על ידי זה שמן השמים זימנו לו נסיונות של מעשים שמפאת צורתם החיצונית היו נראים כהפך האמת. הוא עמד בנסיונות אלה והתגבר על השפעת הצורה החיצונית, ועשה את המעשים ההם בכוונה טהורה, רק למען האמת, ולשם עבודת השי"ת. על ידי נצחונות נפשיים אלה טיפח את מדת האמת שלו עד תומה, עד אשר זכה בשיא שלמותה. שאין יד אדם משיגה, כמתנה משמים ("תתן אמת ליעקב"). לו ולזרעו לדורותיו ("שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב").

ההשתחזה יעקב לעשו?

פגישת יעקב ועשו (ריש פרשת וישלח) היוותה גם היא נסיון מסוג זה. כשנתבונן בפרשה זו על פי היסוד הנ"ל, נזכה להבנה בהירה בסוד הגלות, בהפרש שבין השקפות הדורות הראשונים והדורות אחרונים בענין זה.

את ענין השתחואת יעקב לפני עשו מבאר לנו הזוהר הקדוש (וישלח קע"א):

"והוא עבר לפניו וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו; וכי יעקב דאיהו שלימא דאבהן... היאך סגיד ליה לההוא רשע דעשו דאיהו בסיטרא דאל אחר... ויעקב לא יסגוד לההוא סטרא ולההוא חולקא כלל? ... אלא מאי והוא עבר לפניו? והוא — דא שכנתא עילאה דהוה אזלא קמיה... אמר הא עידן לסגוד לגביה דקב"ה... כרע וסגיד שבע זימנין עד גשתו עד אחיו, ולא

כתיב וישתחו לעשו, אלא כיון דחמא דהא קב"ה אזיל קמיה, כדין סגיד לקבליה, בגין דלא למיהב יקר למסגד לאחרא בר מניה".
 למדנו שלא השתחוה יעקב לעשו כלל. אמנם עשו ושאר העומדים שם חשבו שהיה משתחוה לו, אך באמת השתחוה כלפי השכינה, שנתגלתה אז עוברת לפניהם. ברור שהתגלות השכינה ברגע ההוא לא היתה במקרה, אלא דבר גדול מלמדנו הוזהר בזה.

השתחואת יעקב לפני עשו היו לה שתי פנים. ההשקפה הנחותה אינה רואה כאן אלא כניעת החלש לפני הגבור — "תעלא בעידיניה סגיד ליה". אך הוזהר הקדוש מראה לנו את ההשקפה העליונה שיש בענין, שאליה התעלה יעקב אבינו. מתוך ומעל המצב החומרי התגבר לראות לא את האויב "הגבור", אלא רק את השי"ת העובר לפניהם, היינו להכיר ולהתבונן שגזירת המקום היא שיסבול גדר גלות וישתחוה לעשו; והוא עשה זאת רק בתורת השתחואה לה, כקיום מצוותו. ההתעלות אל הכרת רצון הבורא בדרגה עילאית זו — היא התגלות השכינה.

נמצא, שמאורע זה הוא חלק מנסיונותיו של יעקב אבינו. כפי שביארנו לעיל, שניסהו השי"ת אם ידבק בצורה הרוחנית של המעשה — תוכנו האמיתי — בהיותו מצווה לעסוק בדברים אשר חומרם — צורתם החיצונית — היתה ערמה. וכשזכה לצאת שלם מתוך נסיונות לבן ומאבקו עם שרו של עשו, נאמר "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית" וגו' — לשון שררות' וגם רמו ללשון יושר'. (קראת לו ישראל וישורון), כי שני כחות אלו קשורים זה בזה במלחמת היצר.

שתי השקפות על הגלות

בזה טמון הסוד שהגלות מעולם לא פגמה בנפש כלל ישראל, כי אף שהחניפו לשוביהם, לא פעלה זאת עליהם כלל; בתוך לבם ראו במצבם רק גזירת המקום, ולא יותר; והאויבים עצמם שפלים ונכזים היו בעיניהם. את מעשי התעלולים והבוז שביצעו האויבים בהם העריכו היהודים כמעשי בהמות בעלמא, והשונאים לא הצליחו אף פעם להפחית אצל היהודים את הכרת הערך העצמי הפנימי שלהם.

כך היה בדורות הראשונים. אך בדורות האחרונים, כשנתמעטו הלבבות, ולעומת זאת גדל ערך האויבים בעינינו, התחלנו לחוש את בזיונם כדבר שיש בו ממש, וחתרנו ללכת בדרכיהם, ונעשה לנו קשה ביותר לסבול עול גלותם. יש שטעו לראות בגישה זו כביכול הרמת כבוד ישראל, והתביישו מאבותיהם "רוקדי מהיפית"; אבל האמת היא לגמרי להפך. הראשונים היו גדול־רוח מאד, ולא הגיעו ללבם כלל תעלולי האויבים השפלים. רק

מהו אמת ומהו שקר?

מהו אמת ומהו שקר? בתחלת חנוכנו הבננו, שאמת הוא כשמספרים עובדות כמו שאירעו; ושקר, כשמשנים מזה.

אך זהו רק באופנים פשוטים, אבל למעשה יש הרבה אופנים שבהם אין הדבר כן. לפעמים אסור לומר דברים כמו שהם, כמו לספר מה שיש בו פגם לחבירו, בלי תועלת והכרח, ולפעמים צריך דווקא לשנות, כשהאמת לא יועיל אלא יזיק, כי אז מה שנראה כאמת הוא שקר, שמוליד תוצאות של רע, ומה שנראה כשקר מביא לתכלית של אמת.

נמצא שאמת הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא, ושקר הוא מה שנותן הצלחה לעסקיו של שר השקר, הסיטרא אחרא.

ולכן לא יצליח אדם לכוון הנהגתו אל האמת לאמתו כל זמן ששולטים בו רצונות של גשמיות ורע, כי עיניו מעוורות, ומטה הכל על פי שאיפותיו. ומפני זה אותם שאמר הכתוב עליהם: "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב" (צפניה ג') הם דוקא אותם שנאמר עליהם "לשארית נחלתו — ולא כל נחלתו; למי שמשים עצמו כשיריים" (ילקוט מיכה תקנ"ט), היי' שמשים כל עניני "עצמו", הגשמיות שלו, כשיריים, כדבר טפל, ועיקר שאיפתו לרוחניות ורק הם מאומתים בהנהגתם, ונקיים מכל עולה וכזב.

ולא עוד, אלא שמי שעיקר שאיפתו לרע ולשקר, אף אם אירע באיזה דברים שמתאים בדבורו והנהגתו להעובדות, מ"מ לשקר וחשב לו, כי כל פרטי המעשים מצטרפים ככלים לתכליתו העיקרי, ואם מטרתו היא שקר, הכל שקר.

וזהו שהשיב לו הקב"ה ליצחק, כשיצא יעקב ונכנס עשו, "ויחרד חרדה גדולה עד מאד, — התחילו כתלי הבית מרתיחין, אמר "מי אפוא", מי הוא זה שעתידי ליאפות כאן, אני או יעקב? פי' שהרגיש שיש כאן מרמה, ושאל מי הוא החייב, אם יעקב שעשה המרמה או הוא שהניח עצמו להיות נפתה, שגם הוא לא הי' אנוס, שכבר מצא ריעותא — הקול קול יעקב — אלא שלבו בחר להיות נפתה; אמר לו הקב"ה: לא אתה ולא יעקב, אלא הוא הצד ציד" — לא

אתם הם השקרנים, כי בין שניכם החזרתם הדבר לאמתו כמו שהי' ראוי להיות, רק עשו, הציד בפיו, הוא שגרם המצב המרומה שנסתלק עכשיו על ידכם, והוא שיענש (ילקוט תולדות קט"ו).

ולא רק דבר היתר נחשב לרשע לרע מפני כוונתו העיקרית, אלא אפי' מה שנראה בשעתו כמצוה, כי הכל מקבל הצורה של שאיפתו ומטרתו העיקרית: „למה נדמו עשו הרשע, ואליו ועמלק בניו, וירבעם, ונבוכדנצר, והמן האגגי? — לאחד שמצא כסות בדרך, תפשה בידו והכניס לתוך העיר, והי' מכריז ואומר, אבדה זו של מי?׳ נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו, אמרו, ראיתם איש פלוני כמה צדיק הוא, כמה חסיד הוא?׳ מיד עמדו ועשאוהו ראש וקצין עליהם בשנה בב' שנים, ובג' שנים, בד', בה', עד שהחריב את כל העיר כולה. לכך נדמו הרשעים: לא בשכר ג' דמעות שהוריד עשו לפני אביו נתנו לו את הר שער? לא בשכר ירבעם שהקשיב דבר (פי' השמיע תוכחה) לפני המלך נתנו לו י' שבטים וכו'׳?״ (ילקוט סוף תולדות). כמו שבאותו המשיב אבידה נתגלה לבסוף שאפי' האמת שבתחילתו הי' רק צביעות לתפוס נאמנות על מנת לרמות לבסוף, כך מצוות הרשעים, מתוך החרבנות שעושים בגדולות העוה"ז הבאות להם ע"י מצוותיהם אתה רואה שמטרה סופית זו היתה טמונה בקרבם מתחילה, ואפי' האמת והמצוות שעשו מתגלה שהיו שקר. (וכמובן שאין ראוי להם שכר עליהם, ומה שקיבלו שכר עוה"ז, משום שכך היא המדה בכל מצוה שלא לשמה, שכיון שאין תוכנה מצוה אין שייך שכר עוה"ב, אבל מתוך שבחיצוניותה היא מצוה צריך עכ"פ שכר חיצוני, כדי שלא יתחלל שם שמים שיאמרו שמקפח שכרם; ומ"מ בה במדה שתוכן המצוה הי' רע, הרי בה במדה גם תוכן „השכר״ הוא באמת עונש, שלבסוף משתמשים בו לעבירה).

ומסיק שם ברמז קט"ו על מאמר המובא לעיל: „הציידי, איך צדו אותך, שובר שערים, איך שערך שבור ומקולקל! — הה"ד, לא יחרוך רמיה צידו, לא יאריך ולא יאחר הקב"ה לרמאי ולצידו. דאמר ריב"ל כל אותו היום הי' עשו צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן... כל כך למה?... כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות, שהן יקרות של עולם, חרוצות לו". שלא די שלא יהיו הרמאין מהשארית לעתיד לבא, אבל גם בעוה"ז לא ישיגו מבוקשם, ושוא הטריחו עצמם בכל בניני הערמומיות שלהם, כי לא יאכלו ולא יהנו מצידם. שאין הקב"ה מאחר לרמאין, ואפי' אם הגיעו סמוך להשגת חמדתם, הרי ברגע האחרון תופר עצתם.

והשמיענו זה דווקא גבי עשו, שאף שלכאורה במעשה זה הוא עשה מה שצוהו אביו, בלי מרמה, ויעקב הוא שהערים, ומדוע דווקא כאן שלחו מלאך לקלקל עצתו?

אבל גילה כאן משפט שמים, מהו אמת ומהו שקר: יעקב עשה ערמה,
אבל עשה בעל כרחו, בוכה ואנוס על פי הדיבור, לא כיוון לרצונות עצמו כלל,
רק להוציא לפועל התכלית הנרצה מה', ושקר לשם אמת כזה, הוא הוא אמת.
עשו, המייסד שיטת הצבועים המתקיימת עד היום, עשו המבקש לעשר תבן
ומלח בשעה שבסתר עובר עבירות חמורות, עשו המדקדק במסורת המשפחה
ונושא אשה בן ארבעים שנה, — הוא שחידש המנהג שאפשר לעשות כל עברות
שבעולם ולהיות עם זה איש נכבד שמעולם לא אירע לו "סקאנדאל" —
ה"ג'נטלמן" הזה הוא כולו שקר, וכל מה שעושה הוא חלק המשמש כלי
לחיים המזוייפים חיי שקר שלו; וכאשר אין הקב"ה מאחר לרמאין, צריך
להפר את עצתו עד שיפסיד ברכות עולם, ויתגלה לפני אביו — שכלפיו הראה
עיקר צביעותו — כרמאי נתפס, עד שיחזור אביו ויפסוק מתוך הכרה ברורה:
"גם ברוך יהי' ו"
